

¹Ігор Западенко, ²Ірина Леськів
ДІКЗ «Межбибіж», смт Межбибіж

¹заступник директора

e-mail: i.zapadenko@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9341-4760

²завідувач науково-експозиційним відділом

e-mail: mezhybizh@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2971-7606

ДО ПИТАННЯ ПРО «ТУРЕЦЬКІ ФОРТИФІКАЦІЇ» МЕДЖИБОЖА 1672-1699 Р. У СВІТЛІ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ ХРОНОЛОГІЇ ОСМАНСЬКИХ ПРЕТЕНЗІЙ НА ПОДІЛЛЯ

ABOUT THE «TURKISH FORTIFICATIONS» OF MEDZHYBIZH 1672-1699 IN THE CONTEXT OF THE DOCUMENTARY CHRONOLOGY OF THE OTTOMAN CLAIMS FOR PODILLYA

© Западенко І., Леськів І., 2022

У статті на основі документів та публікацій архівних матеріалів подається хронологія турецького та польського перебування в Межбибіжі та контролю над Межбибізьким замком. Короткий термін турецького володарювання (в сукупності близько 8 років) і складні для турецької сторони умови на Поділлі 1672-1699 р. ставлять під сумнів поширені наративи про 27 років османської окупації Межбибіж і значний турецький внесок у розбудову Межбибізького замку. Натомість, є свідчення про нездатність турецьких військових утримувати замок та його підриє під час евакуації 1686 р. Документи, які досить давно введено у науковий обіг, свідчать, що більшу частину цього часу Межбибіж перебував в руках його спадкового власника Миколая Ієроніма Сенявського. та слугував осередком для польських військових рейдів Поділлям. Реальна картина подій 1772-1699 рр. в Межбибіжі йде врозріз з стереотипами, які циркулюють в літературі протягом двох століть і практично виключає наявність османського внеску в архітектурну та фортифікаційну спадщину Межбибіж.

Ключові слова: Поділля, Річ Посполита, Османська імперія, Межбибіж, замок

Постановка проблеми

Становище Межбибіж в добу османської окупації значно міфологізоване у науковому і краєзнавчому середовищі. Побутує стереотип, нібито доба османської окупації Межбибізької волості тривала безперервно від 1672 по 1699 р. Одночасно стверджується, що «турецькі баші, які тут мешкали», розбудували замок і прикрасили його на східний смак.

Всупереч цим твердженням, археологічні дослідження, які ведуться з другої пол. ХХ ст., і особливо активно з 2015 р., досі не дали артефактів відповідного періоду, які були б атрибутовані як матеріал османського походження. У фахових публікаціях відсутні вказівки на архітектурно-будівельні і фортифікаційні прийоми в Межбибізькому замку, які були б властиві для османських будівельників. Немає й жодного прямого підтвердження османської фортифікаційної активності у введених в обіг документальних джерелах.

Суперечностей щодо «турецьких фортифікацій», як і взагалі щодо османської присутності у Меджибожі 1772-1699 рр., нагромадилося чимало. При тому питання щодо діяльності османів у Меджибзькому замку є закономірним – але потребує постановки на надійний хронологічний і фактологічний науковий ґрунт.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

В якості свідчення значного внеску турків у розбудову Меджибзького замку найчастіше згадують публікацію В. Гульдмана (1901, с. 171): *«В 1672 году Меджибож со всею Подолию был уступлен Турции по Буджацкому миру. Турки сделали в замке необходимые исправления и еще более его укрепили. Несмотря на непродолжительное их владение замком и теперь еще имеются следы их пребывания в Меджибоже. Главный корпус, с внутренней стороны двора, украшен изваяниями в турецком стиле»*. Інші ж автори посилаються на публікацію Ю. Сіцінського того ж 1901 року, який, наводячи доволі суперечливі відомості про тимчасове повернення Миколаєм Сенявським своєї діничної власності, – Меджибзької волості, – після заволодіння нею турками, майже слово в слово повторює гульдманове: *«...Несмотря на кратковременное пребывание в Меджибоже турок, они успели построить здесь мечеть и реставрировать замок в восточном вкусе; главный корпус его со стороны двора украшен изваяниями в турецком стиле, которые сохранились до настоящего времени...»* (Сецинский, 1901, С. 544). Коли ж Сіцінський (1928, с. 33) знов подає історію Меджибожа в «Оборонних замках Західного Поділля...», то події періоду 1672-1699 р. викладає вже інакше, але з такими ж хронологічними і фактичними помилками.

Порівняння з великим масивом літератури, оцифрованої польськими бібліотеками та наданої у вільний доступ, свідчить, що усі відомості Гульдмана та Сіцінського про Меджибж базуються не на історичних дослідженнях і документах, а є компіляцією популярних краєзнавчих нарисів з польської періодики та енциклопедій XIX ст. Саме звідти до публікацій авторитетних дослідників потрапили усі хронологічні і фактичні помилки, поширені міфи і яскраві, проте бездоказові місцеві передання, які на той час вважалися «надійним джерелом». Згадка про *«турецьких баши́в, які прикрасили замок у східному стилі»* практично незмінною, слово у слово, трапляється у польській публіцистиці XIX ст. так часто, що закономірною є спроба знайти її першоджерело. Найбільш рання публікація із ланцюжка розхожих тверджень, яку вдалося знайти, датується 1816 роком (Świecki, 1816, S.79). Те, що Сіцінський і Гульдман хибно вважали «скульптурами в турецькому стилі», насправді є східноєвропейською архітектурною символікою часів ренесансу (Западенко, 2020, С.126).

Немає потреби аналізувати всі роботи авторів, для яких єдиною підставою тверджень про «розбудову та прикрашення» Меджибзького замку турками є щойно згадані публікації В. Гульдмана та Ю. Сіцінського. Слід, однак, згадати нещодавню статтю групи авторів (Акмен та ін., 2020), в якій османський внесок в розбудову Меджибожа міфологізується шляхом некоректного поводження з джерелами. Дослівно: *«Про те, що замки Поділля турки укріплювали за допомогою французьких інженерів, читаємо у В. Гульдмана: «Укріплюють прочно, что главнымъ образомъ является дѣломъ рукъ французовъ»* (Гульдман, 1901, с.232). Так, автором «турецької» реконструкції Меджибожу і мави був французький інженер Шарль О. Нуантель» (Акмен та ін., 2020, с. 12). По-перше, у Гульдмана тут наводиться розлога цитата з архівного документа, в якому сказано, що йдеться про укріплення турками Кам'янця-Подільського у 1673 році; цей же документ (List ze Lwowa..., 1673) докладно наводить Д. Колодзейчик у монографії, присвяченій Поділлю під турецьким пануванням (Kołodziejczyk, S.70). З повного тексту, на який посилаються Акмен та ін., видно, що до Меджибожа та інших замків Поділля, окрім Кам'янця, він стосунку не має, ба більше: Кам'янець турки укріплюють, стягуючи до нього ресурси з інших волостей, зокрема Меджибзької, не укріплюючи, а послаблюючи їхню обороноздатність. По-друге, автори перекручують текст наступної публікації (Матвішин, 2004), називаючи посла Людовика XIV в Османській імперії Шарля Олье де Нуантеля (С.195) *«французьким інженером»* і *«автором «турецької» реконструкції Меджибожа»*. Окрім того, в публікації, на яку посилаються автори, також сказано, що плани, про які йдеться, *«були створені французьким воєнним*

інженером, котрий, перебуваючи на службі польського короля, керував заходами укріплення цих фортець» (С.196). Є достатні підстави для сумнівів у достовірності цього твердження самого Шарля де Нуантеля, однак для «турецької» версії тут місця теж немає.

Є. Лопушинська (1996), яка досліджувала Меджибізький замок під час розробки проекту його реставрації, коротко зазначала: *«Всі запобіжні заходи не допомогли фортеці встояти проти турецької артилерії. 1672 року Меджибіж, як і суміжні подільські терени, потрапляє на 27 років під протекторат Туреччини. Турки теж укріплювали цитадель, але виявити результати цих їхніх робіт поки що не вдалося»* (С.46). Не вдалося їх виявити й донині, так само як і аргументів Є. Лопушинської для цього твердження. Очевидно, що й вона керувалася хибним популярним наративом про «27 років турецької окупації Меджибожа» та помилковою хронологією періоду 1672-1699 рр.

Про гіпотетичний штурм Меджибізького замку турецькими військами під час його переходу під владу Османської імперії, на який без вказівки джерел натякала Лопушинська, пише у статті, яку присвячено фортифікаціям Поділля 1672-1699 р., Р. Нагнибіда (2015). Джерельні відомості про такий штурм відсутні, а припущення про нього суперечить королівському ордонансу, який наказував польським гарнізонам у термін до двох місяців після Бучацького трактату (18 жовтня 1672 р.) залишити замки (Pułaski, 1898, s.215), однак гіпотези Р. Нагнибіди заслуговують на обговорення і дають привід для об'єктивної дискусії.

Стосовно ж усталеного, і тим не менше, цілковито помилкового наративу про «27 років турецької окупації Меджибожа», який циркулює не тільки в аматорському, а й у науковому середовищі так інтенсивно, що рідкісний автор не піддається його впливу, дослідник історії Поділля Д. Колодзейчик пише: *«Однією з найпоширеніших помилок, якої припускаються польські історики, є трактування турецької окупації Поділля як цілісного, безперервного процесу, який тривав 27 років»* (Kołodziejczyk, 1994, S.133). Додамо, що українські історики припускаються цієї хиби чи не частіше за польських. Саме з монографії Д. Колодзейчика (2004), яка посилається на польські та турецькі архівні джерела, постає реалістична хронологія подій 1672-1699 рр. навколо Меджибізького замку і волості, які радикально відрізняються від відомих та задокументованих подій у Кам'янці. Ця хронологія повністю корелюється з описом подій у Меджибожі, який подано українською мовою у статті іншого польського автора Я. Столицького (1996) та доповнюється ним.

Мета статті

Метою статті з'ясування реальних хронологічних рамок перебування турецьких військ та влади в Меджибізькій волості, місті та замку, характеру їхньої діяльності на Меджибіжчині, оцінка можливостей для здійснення тих фортифікаційних робіт, які приписуються туркам у 1672-1699 рр.

Виклад основного матеріалу

Насамперед маємо з'ясувати хронологію перебування турецьких військ і влади у Меджибожі з 1672 по 1699 р. настільки чітко, наскільки це можливо за наявними нині актовими джерелами, а не за рекурсивним цитуванням попередніх публікацій впродовж двох століть. За Д. Колодзейчиком з доповненнями з інших джерел (де це зазначено) хронологія подій навколо Меджибожа є наступною.

Наприкінці серпня – на початку вересня 1672 р. капітулює та переходить під владу османів головне місто Поділля – Кам'янець (Kołodziejczyk, 1994, S.56-60). 18 жовтня 1762 р. текст мирного договору «дарується» від імені султана польським комісарам у таборі під Бучачем (Kołodziejczyk, 1994, S.63-64). Пункт III договору містить припис: *«Усе Поділля у давніх межах буде передане падишахові, а польські війська, що перебувають у тамтешніх замках, залишать їх з родинами, домашніми, власністю і зброєю, не забираючи однак гармат і амуніції... Коли провінція подільська буде описана, польська шляхта, котра побажає залишитися у своїх маєтках і селах, після обрахунку данини належної на своїх селян, десятини та інших податків буде сплачувати їх до скарбниці падишаха. Їй самій буде призначено суму, якої достатньо для пристойного утримання. Ця шляхта та її нащадки будуть вільними і неусуваними зі своїх маєтків...»*

Польські комісари з Бучача повідомили «...містечкам подільським, щоб підкорилися пануванню цісаря турецького, і щоб за указом Його Королівської Величності протягом двох місяців виходили з конвоями» (Akta 1881a, s.1117). Як і коли було виконано припис щодо виходу гарнізону з Меджибожа – не з'ясовано, але з умов договору випливає, що передача міста мала відбутися мирним шляхом, а турки ставали його господарями з початку 1673 р. Непрямим свідченням цього факту є уривок з відписки царського посла Семена Щоголіва до гетьмана Івана Самойловича від 13 березня 1673 р.: «...після взяття Кам'янець Подільського у містах Барі, в Меджибожі були і тими містами володіли королівської величності коменданти, котрі з ними військові люди були виведені добровільно, ті міста віддані у володіння турецькому султану, і нині у тих містах турецькі люди» (Акты 1879, с.191-192).

Звідси малоімовірними є припущення про взяття Меджибізького замку штурмом (Лопушинська, 1996, С.46, Нагнибіда, 2015, С.216) – тим більше, про підриг замкових башт під час штурму та подальшу ліквідацію наслідків вибухів турецькими силами. Жодних свідчень про таку подію немає. Обставини для підригу башт Меджибізького замку турками таки виникнуть – але на кілька років пізніше, до того ж підтвержені документально.

З початку 1673 р. Меджибіж перебуває під владою османів, а в замку дислокується їхній гарнізон (Kołodziejczyk, 1994, S.67; Столицький, 1996, С.42). Однак, у цей період турками укріплювався і забезпечувався запасами лише Кам'янець (Kołodziejczyk, 1994, S.70), про що детально розповідає опублікований (List ze Lwowa... 1673) лист анонімного польського сучасника, який наводив також Гульдман (С.232). А з інших волостей Поділля, в тому числі з Меджибізької, до Кам'янца направляються обози з постачанням (Kołodziejczyk, 1994, S.73).

З кінця вересня 1673 р. на Поділлі знов триває війна (Kołodziejczyk, 1994, S.75). 17-18 жовтня, тобто в річницю Бучацького договору, польські підрозділи під проводом коронного хорунжого Миколая Єроніма Сенявського зайняли його приватне місто Меджибіж і готуються брати замок штурмом. Турецька залога здається, залишає замок і виходить миром (Akta 1881a, S.1003). Вона виявилася не здатною скласти опір та утримати замок, що свідчить: модернізації Меджибізького замку за цей час турки не здійснювали. Окрім Меджибожа, Сенявський повертає Зіньків, Сатанів і Ягільницю (Kołodziejczyk, 1994, S.75-76). На початку грудня турки евакуюють Язловець. В їхніх руках залишається лише Кам'янець перенаселений військами та втікачами після Хотинської битви і Бар з новим очільником татар-липків після бунту та вбивства їхнього очільника Кричинського. У решті замків розквартировано польські війська (Kołodziejczyk, 1994, S.77). У 1674-1675 рр. щозими на Поділлі панують поляки, а шоліта – оновлені турецькі сили (Kołodziejczyk, 1994, S.82).

У 1676 р. Бучацьке перемир'я фактично не діє, на Поділлі триває війна. 17 жовтня (дата вже майже фатальна у спробі отримання Меджибожа турками) укладається повторний мирний договір – Журавненський, другий пункт якого прямо каже віддати Меджибіж і Бар, але поляки з цих замків так і не евакуювалися, маючи за відмовку сувору зиму (Kołodziejczyk, 1994, S.83-86). У березні 1678 р. представник Речі Посполитої у переговорах з Туреччиною наполягав, щоб діличні мастки на Поділлі, у т. ч. й Меджибіж, Синява та Зіньків Сенявських власники зберегли у своїх руках (у яких Меджибіж фактично й перебував, – прим. авт.). У відповідь на це було сказано: «*Порта відкрита кожному. Хто сплачує данину і десятину, нехай мешкає, але великих панів терпіти не можемо, бо не підданими, а сусідами Султана бути хотіли*» (Kołodziejczyk, 1994, S.91).

Про подальше розв'язання польсько-турецького конфлікту навколо Меджибожа розповідає переписка посланника Франції з королем Людовиком XIV. У цій політичній грі Франція діяла на боці Османської імперії. Москва ж і Габсбурги домагалися від Польщі продовження війни. Посланник 1 квітня 1678 р. доповідає (Akta... 1881b, S.55-57), що король польський збирає в Любліні нараду сенаторів за участю послів Московії, щоб остаточно вирішити, чи погодитися на османські умови замирення, або ж продовжувати війну. Посланник описує інтриги і коаліції, в яких особисто бере участь. Одним з принципових питань, від якого залежало продовження війни чи ратифікації (нарешті?) перемир'я з поступкою Поділля, було небажання Миколая Сенявського віддати Меджибіж, – «*одного з найбільших і найавторитетніших шляхтичів у Польщі, якому належить Меджибіж і який у підсумку*

втрачає, віддаючи це місто, понад триста тисяч ліврів на рік на Поділлі» (Акта... 1881b, s. 56). В результаті переговорів та торгів посланник Франції отримав слово Сенявського «що він поступиться згаданим містом за умови, що король заплатить йому від імені Речі Посполитої винагороду в двісті тисяч франків, і віддасть його [Меджибіж] у королівську власність, яку буде бути повернуто у спадщину його родині» (Kołodziejczyk, 1994, S.57).

Далі почався тривалий процес передачі замків і територій туркам. 22 червня у Львові Ян III Собеський видав ордонанс (Kołodziejczyk, S.95; Столицький, 1996, С.43) комендантам Кальника, Немирова, Бара і Меджибожа: вийти з замків у термін, який мав бути погоджений між польським послом і турецькою стороною. Меджибіж був залишений польським гарнізоном лише у вересні 1678 р. (Kołodziejczyk, 1994, S.96). Лише у 1678 р., тобто пізніше за інші, утворюється адміністративна одиниця – Меджибізький санджак.

Тільки на початку 1679 р. Гродненський сейм де факто визнав перемир'я з Туреччиною (Kołodziejczyk, 1994, S.97). Реальна демаркація нового кордону між османським Поділлям включно з Меджибожем та Руським і Волинським воеводствами проводиться лише у 1680 р. Аж до вересня представники обох сторін здійснюють об'їзд кордону та залагоджують численні спірні моменти.

У фінальній частині передачі Поділля туркам «спустошені землі на північно-східному Поділлі комісари ділили не рушаючи з Меджибожа... 14 жовтня відбулося урочисте прощання, після чого комісари обох сторін роз'їхалися по домівках, а перед тим попередньо обмінялися копіями граничних протоколів» (Kołodziejczyk, 1994, S.101). Д. Колодзейчик зазначає, що лише врегулювання питання кордону дозволило турецькій владі приступити до створення адміністрації Поділля мирного часу.

Рис. 1. «Лицарська вежа», 1983 рік (фото В. Лаценка, з фондів Державної архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Заболотного)

Рис. 2. П'ятикутна вежа, 2015 рік (фото автора) Освітлення виразно демонструє зміщення площин мурів після розлому башти

Однак, після переможної битви 1683 р. під Віднем польські загони з 1684 р. знов нападають на Поділля, повертається ситуація подібна до 1673-1676 рр., коли, окрім Кам'янця, решту Поділля османи фактично не контролюють (Kołodziejczyk, 1994, S.292). Контроль над Меджибожем османською владою також втрачається ще до 1699 р., про що свідчить наявність в архіві польського Інвентаря міста Меджибожа і Меджибізької волості (див. Klucz międzyboski...), який озаглавлено як «написаний в замку Меджибізькому року 1692 дня 2 листопада». Я. Столицький (1996, С.43) називає 1686 рік роком залишення Меджибожа турками та повернення до замку польської залоги.

Є свідчення, що в очікуванні наступу польських військ навесні 1686 р. турки вирішили евакуюватися з Меджибожа, перед тим заклавши міни під замок – які, втім, не спричинили значних руйнувань (Kołodziejczyk, 1994, S.112; Relatya ... , S.5; Столицький, 1996, С.43). До такого рішення, як вважається, призвели труднощі із забезпеченням та утриманням замку.

Сучасні спостереження свідчать про наявність пошкодження певних частин Меджибзького замку, які можуть бути наслідками підриву після евакуації турецької залоги у 1686 р. Це, насамперед, дві вертикальні тріщини в мурах п'ятикутної (т. зв. «Лицарської вежі»), які утворились внаслідок руйнівної деформації з відходом частини вежі убік (див. рис. 1-4). Вважати це наслідком «будівельної помилки» у кладці (Ветрова, Снітко та Ветров, 2021, С.205) характер тріщин та деформації башти не дозволяє. Окрім того, для наявного зміщення відокремленої частини башти також потрібно зруйнувати частину муру, в якій розміщено в'їзну браму. Пізніше її перемуровання, яке виконане вже після пошкодження п'ятикутної башти, також спостерігається.

Рис. 3. Одна з розколин в мурі п'ятикутної башти, яку заповнено кладкою під час ремонту (фото автора)

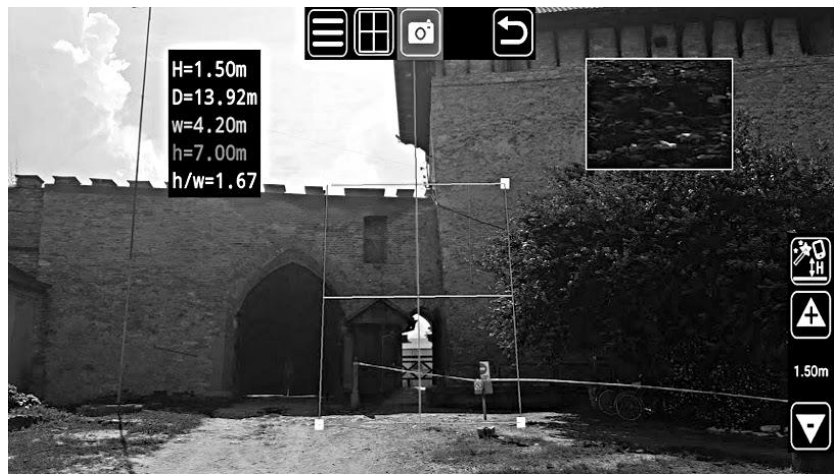

Рис. 4. Відхилення відколотої частини п'ятикутної вежі від вертикалі виразно помітне навіть на око (фото автора). Частину муру з в'їзною брамою вимуровано вже після нахилу частини вежі

В інвентарі Меджибзького замку 1717 р. також згадується «*башта потужна наново в мурах реставрована, ще не накрита*» (Крикун, 2009, С.29). Нині це т. зв. «Офіцерська вежа», вона являє собою пізнішу цегляну надбудову над мурованою бастеєю. Факт реставрації башти перед 1717 р. також може бути наслідком підриву замку у 1686 р.

Відкритим залишається питання про гіпотетичну наявність і знищення башти при південно-західному куті замку (Нагнибіда, 2015, С.216). Її зображення на т. зв. графічній реконструкції Г. Логвина є додатком від пізніших авторів, на оригінальній реконструкції Г. Логвина її немає – та й сама ця реконструкція є плодом уяви художника, а не наукового дослідження. Шурфування, які проведено на цьому місці, досі не виявили залишків будівельних конструкцій – але й не виключають подальших знахідок.

Висновки

Реальною хронологією польської та турецької присутності у Меджибожі спростовується поширене твердження, нібито турки «значно розбудували та оздобили» Меджибзький замок. Від жовтня 1673 р. до вересня 1678 р. їх в Меджибожі просто не було, а від 1678 р. до поразки армії султана під Віднем у 1683 р. вони не мали для того ані достатньо часу, ані людських ресурсів. Раніше ж, після укладання Бучацького договору та кількомісячної присутності в Меджибожі у 1673 р., максимальних зусиль турки докладали, аби закріпитися та створити центр військової присутності у Кам'янці-

Подільському. У Меджибожі ж заходів укріплення, всупереч поширеному переконанню, не здійснювали, до утримання не готувалися, що й призвело до його здачі після менш ніж доби бою за місто і замок з польськими військами 17-18 жовтня 1673 р. Нездатність турецької влади не те що до розбудови, а до повноцінного військового забезпечення Меджибзького замку призвела до спроби його знищення шляхом підриву навесні 1686 р. при відході гарнізону. На тому нетривалій час османської присутності в Меджибзькій волості завершується, не залишаючи по собі сліду у фортифікації і архітектурі, крім часткового руйнування. Поширені ж твердження про «турецький замок», «турецький міст», «турецькі колони» в Меджибожі ґрунтуються на місцевій міфотворчості, яка впродовж двох століть циркулює в літературі, але не узгоджується з документами і фактами.

Що досі в Меджибожі не знайдено археологічного матеріалу, який би атрибутувався як османський відповідного періоду – проблеми не становить. Це пояснюється як коротким терміном перебування турецького гарнізону та його невеликою чисельністю (до 100 чоловік), так і тим, що археологічні розвідки в Меджибзькому замку ведуться активно, однак є не всеосяжними. Тому нові знахідки є питанням майбутнього, так само як з'ясування проблеми відсутньої південно-західної башти і низки інших. Вони не завжди узгоджуються з усталеними уявленнями, але завжди врешті-решт отримують причинно-наслідкові пояснення.

Бібліографія

Biblioteka PAN Kraków, 1688. *Relatyja praeclare gestorum woyska J. K. M. y Rzeczypospolitej w czteroletnich kampaniach poczynszy ab anno 1685 aż do terażniejszego seymu in anno 1688 (...)*, rkps 1081.

АЮЗР, 1879. *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Т. 11 : 1672-1674 ; Прибавления 1657*. Санкт-Петербург: типография М. Этингера.

Akta historyczne..., 1881a. *Akta historyczne do objaśnienia rzeczy polskich służące. Tom II. : Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego : Tomu I część II : 1672 – 1674*. Kraków: drukarnia «Czasu».

Akta historyczne..., 1881b. *Akta historyczne do objaśnienia rzeczy polskich służące. Tom V. : Archiwum spraw zagranicznych francuskie do dziejów Jana Trzeciego : (Lata od 1677 do 1679)*. Kraków: drukarnia «Czasu».

Biblioteka XX Czartoryskich w Krakowi, 1962. *Klucz międzyboski (Międzybóž). „Inwentarz miasta [Międzyboža] Międzyboža [i włości międzyboskiej] spisany w zamku Międzyboskim roku 1692 dnia 2 Novembris»*. 1692. Biblioteka XX Czartoryskich w Krakowie, Rkps 8174 T.1.

Kołodziejczyk, D., 1994. *Podole pod panowaniem tureckim: Ejalet Kamieniecki 1672-1699*. Warszawa: Oficyna wydawnicza POLCZEK Polskiego Czerwonego Krzyża.

List ze Lwowa, 24 IV 1673, w: Ojczyste spominki w pismach do dziejów dawniej Polski, diaryusze, relacje, pamiętniki i t.p. służące do objaśnienia dziejów krajowych tudzież listy historyczne do panowania królów Jana Kazimierza i Michała Korybuta oraz listy Jana Sobieskiego marszałka i hetmana wielkiego koronnego., T.2. Kraków: Józef Cyper. s. 207-208.

Pułaski, K., 1898. *Szlachta podolska w czasie zaboru tureckiego (1672-1699). Szkice i poszukiwania historyczne Serya druga*. Petersburg: Księgarnia K. Grendyszyńskiego, S.201-279.

Świecki, T., 1816. *Opis starożytnej Polski*. Warszawa: Druk Zawadzkiego i Węckiego.

Акмен, І., та інш., 2020. Млин на річці Південний Буг у місті Меджибіж. *Current issues in research, conservation and restoration of historical fortifications*, 13. Львів, Холм: Растр-7, С.9–26. DOI:10.23939/fortifications2020.13.009

Ветрова, Т., Снітко, І. та Ветров, В. 2021. Результати попередніх архітектурно-археологічних досліджень п'ятикутної вежі Меджибзької фортеці. *Археологія & Фортифікація України. Збірник матеріалів X Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції*. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О. А.

Гульдман, В., 1901. *Памятники старины в Подольи: (Материалы для составления археологической карты Подольской губернии)*. Каменец-Подольский: Типография Подольского губернского правления.

Западенко, І., 2020. Символіка аттика палацу Сенявських у контексті ренесансу і реформації та питання датування окремих об'єктів Меджибізького замку. *Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications*, 12. Львів, Холм: Растр-7, С.110-138.

Крикун, М., 1998. «Dariusz Kołodziejczyk. Podole pod panowaniem tureckim: Ejalet Kamieniecki 1672-1699. Warszawa: Oficyna wydawnicza POLCZEK Polskiego Czerwonego Krzyża, 1994.» [рецензія]. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 33.

Крикун, М., 2009. *Інвентар Меджибізької волості 1717 року*. Львів: Наукове товариство ім. Шевченка.

Крикун Н., 1968. *К вопросу заселенности Подольского воеводства в конце XVII в.* *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia* 2, S.119-144.

Логвин Г., 1959. *Замок в Меджибожі: (пам'ятник архітектури XVI ст.)*. Київ: Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури.

Лопушинська, Є., 1996. Меджибізька фортеця. *Пам'ятки України*, 3–4, С.42–47.

Матвіїшин, Я., 2004. Живописні плани трьох українських замків-фортець з 17 ст. (Бара, Меджибожа, Чигирин) у Дипломатичному архіві Міністерства закордонних справ у Франції. *Історичне картознавство України : Зб. наук. праць*. Львів, Київ, Нью-Йорк: Вид. М.П. Коць, С.195-200.

Нагнибіда, Р., 2015. Оборонні укріплення Подільського воеводства у часи польсько-турецької війни 1672–1699 років. *Праці Центру пам'яткознавства*, 27, С.206-225.

Сецинский, Е., 1901. *Приходы и церкви Подольской епархии*. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып. 9.

Сіцінський, Є., 1928. *Оборонні замки Західнього Поділля XIV-XVII ст.: (Історично-археологічні нариси)*. Київ: Українська академія наук.

Столицький, Я., 1996. Значення Меджибожа у польсько-турецьких стосунках 1672–1699 років. *Меджибіж 850 років історії: Матеріали науково-практичної конференції 17 серпня 1996 р.* Меджибіж, С.42-44.

Reference

1688. *Relaty praeclare gestorum woyska J. K. M. y Rzeczypospolitej w czteroletnich kampaniach począwszy ab anno 1685 aż do terażniejszego seymu in anno 1688 (...)*. Biblioteka PAN Kraków, rkps 1081.

1879. *Akty, odnosyashhiesya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoy komissiej. T. 11 : 1672-1674 ; Pribavleniya 1657*. Sankt-Peterburg: tipografiya M. Ettingera.

1881a. *Akta historyczne do objaśnienia rzeczy polskich służące. Tom II. : Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego : Tomu I część II : 1672 – 1674*. Kraków: drukarnia «Czasu».

1881b. *Akta historyczne do objaśnienia rzeczy polskich służące. Tom V. : Archiwum spraw zagranicznych francuskie do dziejów Jana Trzeciego : (Lata od 1677 do 1679)*. Kraków: drukarnia «Czasu».

Akmen, I., and others, 2020. Mill on the South Bug river in the city of Medzhybizh. *Current issues in research, conservation and restoration of historical fortifications*. Number 13. Chełm ; Lviv: The State School of Higher Education in Chełm ; L'viv Polytechnic National University, S.9–26. DOI:10.23939/fortifications2020.13.009

Guldmann, V., 1901. *Monuments of antiquity in Podolia: (Materials for compiling an archaeological map of the Podoian province)*. Kamenets-Podolskiy: Tipografia Podolskiego gubernskogo pravleniya.

Klucz międzyboski (Międzybóž). „Inwentarz miasta [Międzyboża] Miendziboża [i włości międzyboskiey] spisany w zamku Miendziboskim roku 1692 dnia 2 Novembris». 1692. Biblioteka XX Czartoryskich w Krakowie, Rkps 8174 T. 1.

Kołodziejczyk D., 1994. *Podole pod panowaniem tureckim: Ejalet Kamieniecki 1672-1699*. Warszawa: Oficyna wydawnicza POLCZEK Polskiego Czerwonego Krzyża. ISBN 83-85272-32-1.

Krikun N., 1968. *To the question of the population of the Podolsky Voivodeship at the end of the 17th century*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia 2, s. 119-144.

Krykun, M., 1998. «*Dariusz Kołodziejczyk. Podole pod panowaniem tureckim: Ejalet Kamieniecki 1672-1699*. Warszawa: Oficyna wydawnicza POLCZEK Polskiego Czerwonego Krzyża, 1994.» [review]. Visnyk L'vivs'koho Universytetu. Serija istorychna. Issue 33.

Krykun M., 2009. *A 1717 Inventory of Medzhybizh Volost*. Lviv: Shevchenko Scientific Society. ISBN 966-8868-18-8.

List ze Lwowa, 24 IV 1673, w: Ojczyście spominki w pismach do dziejów dawnej Polski, diaryusze, relacye, pamiętniki i.t.p. służyć mogące do objaśnienia dziejów krajowych tudzież listy historyczne do panowania królów Jana Kazimierza i Michała Korybuta oraz listy Jana Sobieskiego marszałka i hetmana wielkiego koronnego., T.2. Kraków: Józef Cyper. s. 207-208.

Lohvyn H., 1959. *Castle in Medzhybizh (Architectural monument of the 16th century)*. Kyiv: Derzhbudvydav.

Lopushynska Ye., 1996. Medzhybizh Fortress. *Pamiatky Ukrainy*, №3-4, p. 42-47.

Matviishyn Ya., 2004. *Cartographic Paintings of Three Ukrainian Castle Forts from the Seventeenth Century (Bar, Medzhybozh, Chyhyryn) in the Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs of France*. In: *Historical Cartography of Ukraine*. Lviv : Kyiv : N.Y. : M. P. Kots Publishing, s. 195-200.

Nahnybida R., 2015. Defensive fortifications of the Podolian Voivodeship during the Polish-Turkish War of 1672-1699. In: *Pratsi Tsentru pamiatkoznavstva*. Issue 27, s. 206-225.

Pułaski, K., 1898. Szlachta podolska w czasie zaboru tureckiego (1672-1699). w: *Szkice i poszukiwania historyczne Serya druga*. Petersburg: Księgarnia K. Grendyszyńskiego, s.201-279.

Setsinskij E., 1901. *Parishes and churches of the Podolian eparchy*. Trudy Podolskiego eparkhialnego istoriko-statisticheskoho komiteta. Issue 9, s. 1-1266.

Sitsynskiy Ye., 1928. *Defensive castles of the Western Podillya of the XIV-XVII centuries : (Historical and archaeological essays)*. Kyiv: Ukrainska akademiia nauk.

Stolicki J., 1996. The importance of Medzhybizh in the Polish-Turkish relations of 1672-1699. In: *Medzhybizh 850 rokiv istorii : Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii 17 serpnia 1996 r*. Medzhybizh, w. ed., s. 42-44.

Świecki, T., 1816. *Opis starożytnej Polski*. Warszawa: Druk Zawadzkiego i Węckiego.

Zapadenko I., 2020. *Arhitectural symbols in the attics of the Sieniawski palace in the context of the Renaissance and the Reformation and its application to the problem of dating some objects of Medzhybizh castle*. Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications. Number 11. Chełm ; Lviv: The State School of Higher Education in Chełm ; Lviv Polytechnic National University, s. 110-138.

¹Igor Zapadenko, ²Iryna Leskiv

*State Historical
and Cultural Reserve Mezhybizh, Mezhybizh town*

¹*Deputy director for research*

e-mail: i.zapadenko@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9341-4760

²*Head of the scientific and exhibition department*

e-mail: mezhybizh@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2971-7606

ABOUT THE «TURKISH FORTIFICATIONS» OF MEDZHYBIZH 1672-1699 IN THE CONTEXT OF THE DOCUMENTARY CHRONOLOGY OF THE OTTOMAN CLAIMS FOR PODILLYA

© Igor Zapadenko, Iryna Leskiv, 2022

The article presents the chronology of the Turkish and Polish stay in Medzhybizh and control over the Medzhybizh Castle based on documents and publications of archival materials. The short period of Turkish rule, which actually lasted about 8 years, as well as the difficult situation for the Ottomans in Podillia in 1672-1699, cast doubt on the widespread narratives about the 27 years of Ottoman occupation of Medzhybizh. Instead, there is evidence of the inability of the Turkish military to hold the castle. Documents, which have long since been introduced into scientific circulation, testify that for most of this time Medzhybizh was in the hands of its hereditary owner Mikolaj Hieronim Sieniawski and served as a center for Polish military raids in Podillia.

The real description of the events of 1672-1699 in Medzhybizh disproves the stereotypes that have been circulating in the literature for two centuries. Documentary information practically excludes the presence of an Ottoman contribution to the architectural and fortification heritage of Medzhybizh. As it turns out, the claim that the Turks «greatly enlarged and decorated the castle» is a repeat of a myth that has circulated in popular literature for two centuries. On the contrary, the Turkish garrison's unreadiness for active defense led to its capitulation in October 1673 to the troops of Mikolaj Hieronim Sieniawski, and in 1686 to an attempt to blow up the castle by the Turks after the evacuation from Medzhybizh. The article provides illustrations of the damage that could be the result from this attempt to blow up the castle.

Keywords: Podilla, the Polish-Lithuanian Commonwealth, Ottoman Empire, Medzhybizh, castle.